

Watering van Groot Reigarsvliet

KALVERKEETE
POLDER

POLDER VAN DE
GROOTE KEUVELE

1 B.G.F.
PALINGS
OUDE SLUIS

XVI B.G.R. REIG.

XV B.G.R. REIG.

KWINTINSLUIS

ZWIJN
BRUGSCHEN
BILK

OUDE ZWIJN

GEUZE BILK

BLOELOOZEN
DIJK

SCHAAPBRUG
OUDE
HUIDIGE

LOONIS
VLIET

GREVENINGE
DIJK
KALS. SLUIS

GREVENINGE POLDER

W. H. ...

HAVERHILL
FOOD ...

...

...

...

...

Watering van Valk

POLDER VAN DE KLEINE KEUVELE

1 B. VALK.

DIJK VAN 'T NIEUWELAND
HALVE MAAN

NIEUWELAND
KALS. HAZEGRAS

HAUWEELPUT

KANAAL

BRUGGE

NAAR

LEGERSVAART

1656

XXVI B. GREV.

DIJK

VAN

'T NIEUWELAND

BAESPOLDER
XXVII B. GREV.

BAES-
BAESDREVE
POLDERDIJK

KLEIN -

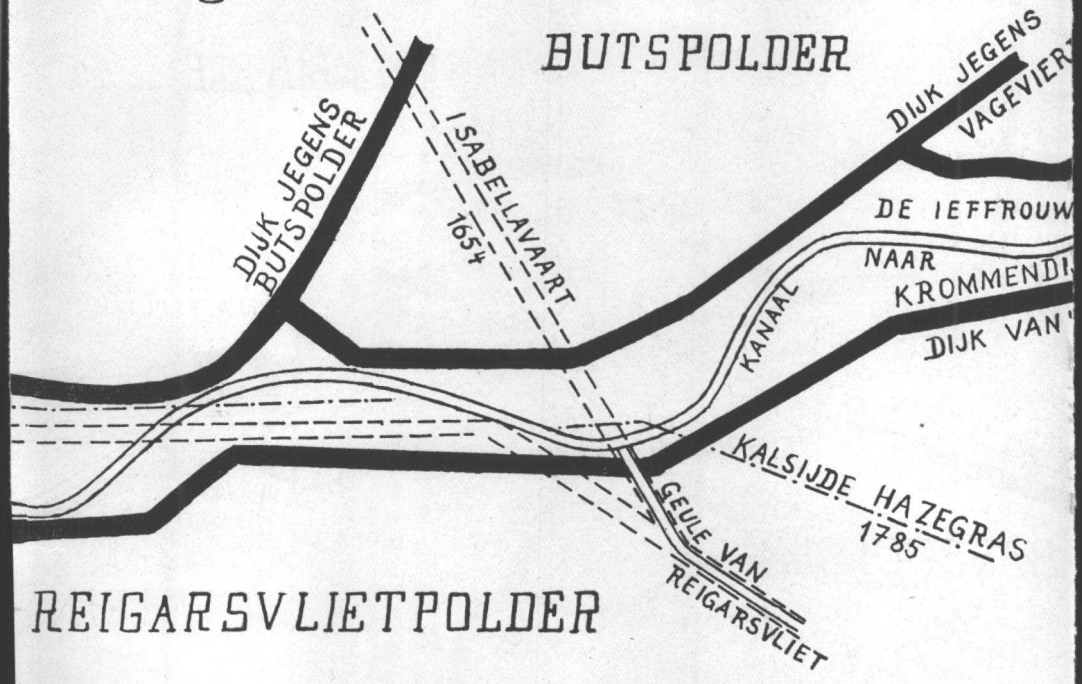
Watering

van Gr

De monding va

De morning vs

arsgote

BUTSPOLDER

DIJK JEGENS
BUTSPOLDER

SABELLAART
1654

DIJK JEGENS
VAGEVIERT

DE IEFFROUW
NAAR
KROMMENDIJK
VAN

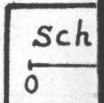
KANAAL

KALSIJDE HAZEGRAS
1785

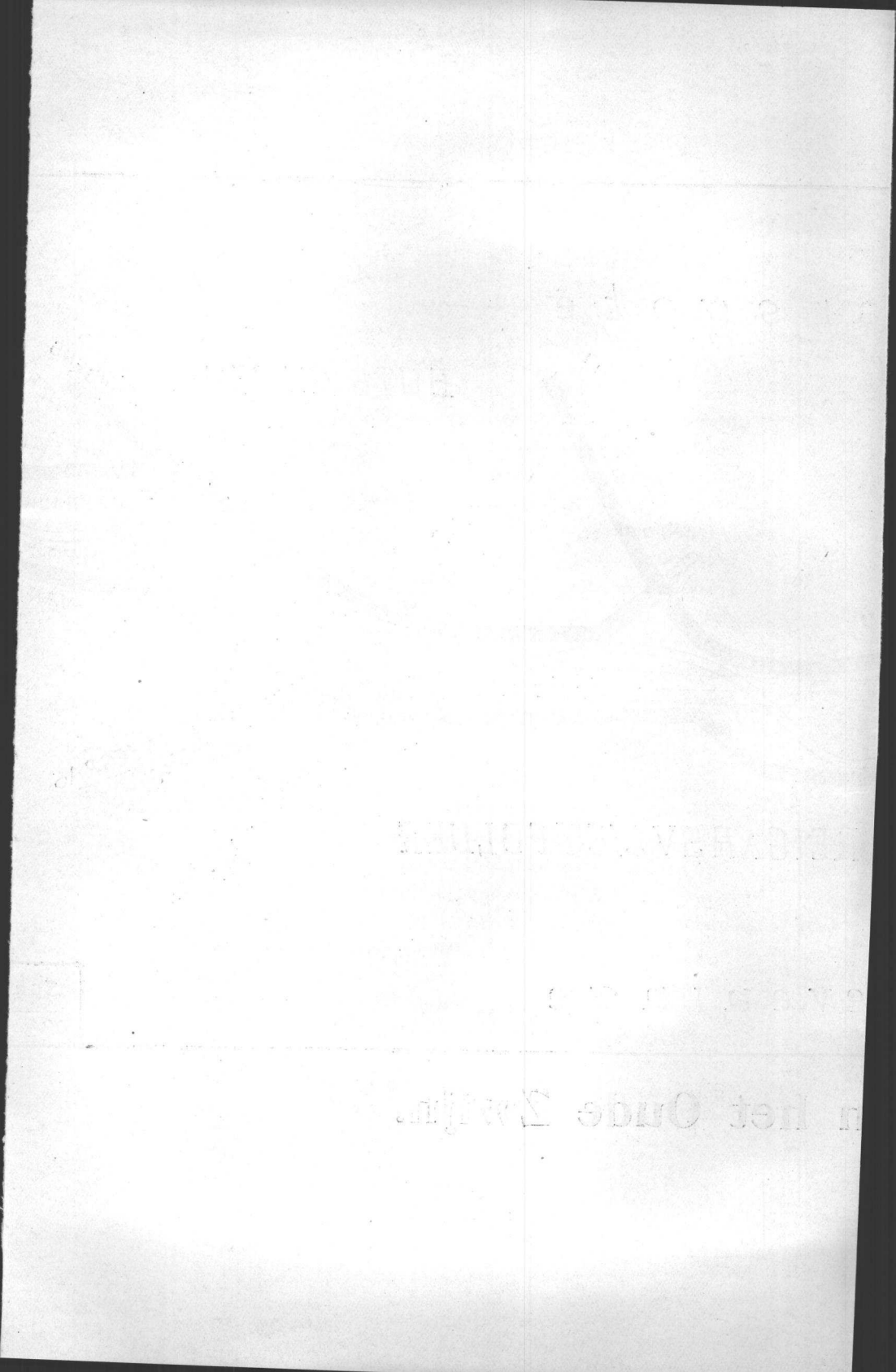
GEULE VAN
REIGARSVLIET

REIGARSVLIETPOLDER

eveninge

n het Oude Zwijn.

POLDER

VAGEVIERPOLDER

DIJK VAN 'T NIEUWELAND

WITTENHUIZE

HAZEGRAS
SCHORRE

BRUGGE

NIEUWE

LAND

XXVI B.GREV.

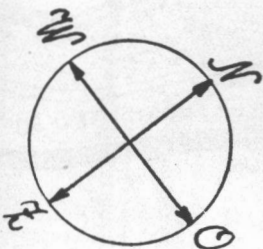
T NIEUWELAND

GRAVEJANSDIJK of ZEDIJK

NOORDPOLDER

XXX B.GREV.

DIJK JEGENS DEN
NOORDPOLDER

MONDING VAN HET OUDE ZWIJN
XVe E

aal in meters

100 200 300 400 500 m.

J.E. de Langhe

1912

STATIONERY

1912

1912

1912

1912

1912

De Monding van het Oude Zwijn.

Het *Oude Zwijn* was de oude watering van Brugge naar de zee, die liep dóór Koolkerke, voorbij Eienbroeke ten Westen van Oostkerke dorp, dóór het oostelijk en noordoostelijk gedeelte van Westkapelle om zich op een plaats, genaamd Reigarsvliet, onder den vorm van een kleinen zee-arm in de zee te werpen.

Deze waterloop werd zonder twijfel gegraven, rechtgetrokken in de bedding van een voormalige, oorspronkelijke kreek. A. DE SMET (1) heeft kunnen nagaan dat er in de oorkonden gesproken wordt over schorrenland en inpolderingen langs het Oude Zwijn, hetgeen dus wijst op een oorspronkelijk breed slikken- en schorrenland langs de oevers van een kreek, die na het wegtrekken van de zee overgebleven was. Ook de naam *Zwijn* wijst op een natuurlijken inham, een kreek.

De eerste kanalisatie van deze kreek is waarschijnlijk zeer vroeg gebeurd, terzelfdertijd als het aanleggen van het eerste groote dijkensstelsel: *Vlamingdam*, *Evenedijk*, *Kalverkeetedijk* en *Bloeloozendijk*. Het kanaal diende én als rechte verbinding tusschen Brugge en de zee én ook voor de afwatering van het nieuw ingewonnen polderland, dat naar de Heerlijkheid van Groot-Reigarsvliet te Reigarsvliet (Westkapelle) zou genaamd worden: Watering van Groot-Reigarsvliet (2). Uit dezen tijd dagteekent ook het ontstaan van verschillende oude gemeenten van het Noord-Vrije: Oostkerke, West-

(1) A. DE SMET. *Het waterwegennet ten Noord-Oosten van Brugge in de XIIIe eeuw.* — RBPhH, 1933, blz. 1023-1059: 1934, blz. 83-121.

(2) J. DE LANGHE. *Kalverkeete — Reigarsvliet.* — B. 1933, blz. 232.

kapelle, Ramskapelle, enz. De oudste kern van deze gemeenten mag niet in een christengemeente gezocht worden, maar wel in leenhoven, heerlijkheden, groote zelfstandige landbouwbedrijven, die in dat vruchtbare polderland tot stand kwamen, ja zelf de inpolderingen gedaan hadden. Aldus vinden wij op Westkapelle de oeroude heerlijkheden van Kalverkeete en Groot-Reigarsvliet als oudste bezitters en uitbaters van den Kalverkeetepolder en Reigarsvlietpolder, zooals wij op een andere plaats hebben aangetoond (cf. voorg. blz., n. 2).

A. DE SMET, l. c., heeft aan het noordoostelijk net der voormalige waterverbindingen tusschen Brugge en de zee een nauwgezette en uitstekende studie gewijd. Het is dan ook niet onze bedoeling dit onderzoek te herhalen. Wij zullen in onderhavige bijdrage alleen een nauwkeurig en gedétailleerd onderzoek doen over de eigenlijke monding van het *Oude Zwijn*, d. w. z. den kleinen zeearm, waarin het kanaal op Reigarsvliet uitmondde. Deze monding wordt in bovenvermelde studie alleen in groote trekken onderzocht. Het is onze bedoeling het ontstaan van den zeearm en zijn insluiting door dijken geleidelijk te vervolgen en onze topographische bevindingen op de hierbij gereproduceerde kaart vast te leggen.

Voor deze studie is een grondig, kritisch onderzoek van het schaarsche materiaal noodig geweest: oude kaarten en oorkonden, huidige topographische en toponymische overblijfsels. Het onderzoek wordt zeer bemoeilijkt door het feit dat de Spanjaarden in de 17^e eeuw groote topographische veranderingen hebben aangebracht aan de oude monding: planeeren van het grootste gedeelte der insluitende dijken, rechtekken van de krinkelende kreek en afleiden van haar loop langs de gekanaliseerde Kleine en Groote Geule van Reigarsvliet, graven van den Isabellavaart, enz.

Bronnen.

HEDENDAAGSCHE BRONNEN: volksmond, kadaster, militaire stafkaarten, enz.

Ons onderzoek werd zeer vergemakkelijkt door de persoonlijke kennis van de huidige topographie.

GESCHIEDKUNDIGE BRONNEN:

A) Kaarten.

1) Kadastraal plan van Westkapelle geteekend door Popp (= POPP).

2) *Caerte Figurative van een Leen-Goed ende Heerlyckheydt ghe-naempt de Calver-keete, 1788.* Rijksarchief te Brugge, verzameling Mestdagh 1894/1-2 (= **KAART KALV. 1788**).

3) *Plan du terrain dit te hasegars au village de Cnocke, 1784.* Rijksarchief te Brugge, n° 114 (= **PLAN HAZ. 1784**).

4) *Croquis der emplacementen van wilest de oude Isabelle Sluijse ende actuele nieuwe Isabelle Sluijse geconstrueert 1785.* Rijksarchief te Brugge, n° 732 (= **CROQUIS ISAB. SLUIS**).

5) Kaart van Pourbus van de streek ten Noorden en ten Oosten van Brugge uit het einde der 16^e eeuw. Gruuthuse Museum (= **KAART POURBUS**).

6) Kaarten behorende bij de verder te vermelden renten-registers der abdij van Sint Kwintens ten Eilande in Vermandois.

Rijksarchief te Brugge, n° 561 en 747 (= **KAART. VERM.**).

B) Ommeloopers.

1) Ommeloper der Watering van Greveninge, 1602. Rijksarchief te Brugge, fonds Jonckheere n° 3655 (= **OMM. GREV. 1602**).

2) Ommeloper van Sint Anna ter Muiden, 1573-77. Rijksarchief te Brugge n° 3554. (= **OMM. STE ANNA 1573-77**).

3) Ommeloper van Westkapelle, 1674. Rijksarchief te Brugge. Aanwinsten n° 3590 (= **OMM. WESTK. 1674**).

4) Dischommelopper van Westkapelle, 1553. Parochiaal archief te Westkapelle (= **OMM. WESTK. 1553**).

5) Ommeloopers voor de renten der abdij van Sint Kwintens ten Eilande in Vermandois 1647-1680. Rijksarchief te Brugge, Kerkelijk fonds, n° 416 (= **REG. VERM. 1647 en 1680**).

6) Ommeloper der Watering van Groot-Reigersvliet, 1689. Rijksarchief te Brugge. Fonds van het Vrije, reg. n° 15.985 (= **OMM. REIG. 1689**).

7) Ommeloper der Watering van Groot-Reigersvliet, 1567-77. Rijksarchief te Brugge, fonds Jonckheere, Vrije, reg. n°s 15.981-86 (= **OMM. REIG. 1567-77**).

8) Ommeloper der Watering van Groot-Reigersvliet, 1447. Archief St Jans Hospitaal Brugge. Register A, n° 8 (= **OMM. REIG. 1447**).

* *

Vóór het opwerpen van den Kalverkeetedijk en den Bloeloozendijk was het Oude Zwijn niets anders dan een kinkelende kreek in een schorren- en slikkenland. Voor het kanaliseeren was het noodig in 't Noorden

langs de zee over een stevig dijkenselsel te beschikken: het stelsel van *Kalverkeetedijk* (of *Kalverkeedijk*) en *Bloeloozendijk* (of *Bloeloozendijk*, enz.). Westwaarts sloot dit dijkenselsel aan met de dijken van de watering van Eiensluis (Evenedijk, Vlamingdam) en Oostwaarts met het dijkenselsel van het eigenlijke Zwijn (Damme-Sluis). Dit laatste verband heeft thans geen spoor meer achtergelaten en biedt een onopgelost vraagstuk.

Het verbindingspunt van den Kalverkeedijk en den Bloeloozendijk is de plaats waar het Oude Zwijn dóór het dijkenselsel liep. Op deze plaats was er natuurlijk een sluis noodig. Deze oude sluis vinden wij in de ommeloopers onder den naam van *Kwintinssluis* vermeld (1).

De vermelde Waastkappellehoek bevatte het 35° begin der watering van Groot-Reigarsvliet, maar niet het aanpalende 16° begin. Volgens medegedeelden tekst grensde de Waastkappellehoek dus niet aan het verbindingspunt van Kalverkeedijk en Bloeloozendijk. De hier bedoelde Kwintinssluis ligt dus op de scheiding van het 16° en het 35° begin van Groot-Reigarsvliet, d. w. z. op de plaats waar het hedendaagsche *Kromwater* het water van den Zuidwatergang en den Noordwatergang in het Oude Zwijn loost. Dit *Kromwater* werd vroeger ook Kwintinssluis genaamd (2). Wij staan hier dus voor een overdracht van benaming, die wij aldus pogen te verklaren: na het verdwijnen van de eigenlijke en oorspronkelijke Kwintinssluis aan den Bloeloozendijk werd de naam overgedragen op de sluis aan het *Kromwater* en van daar op het *Kromwater* zelf.

(1) *Reg. Verm. 1647*: ...et pardevant le lieu ou *Quintins Stuus* souloit coucher (f. 73).

Reg. Verm. 1680: waestcappellehouck... retournant jusques au lieu ou jadis *quintin stuus* au vieu canael dit t'oude Zwin noort peu distant du dit Zwinebrugghe (f. 70).

(2) A. DE SMET, o. c., 1933, bl. 1042. Wij zullen hier geen teksten aangeven om dit te staven. Deze zullen in een eerlang te verschijnen Toponymie van Westkappelle gepubliceerd worden.

In 1674 wordt de ligging van het 15° begin van Groot-Reigarsvliet als volgt opgegeven:

“... tusschen den dyck jegens nnieuwelant ende den oostdyck (= Bloeloozendijk) beede ande suutoostz° wylen toude zwyn, streckende van de voors° (= voorseyde) hof° (= Palinghuize) suutwestwaert tot an *qynten slus* jegens tnaervolgende begin” (= 16° begin Groot Reig.) (1). Deze tekst plaatst dus zeer duidelijk Kwintinssluis op het Oude Zwijn op de scheiding van het 15° en het 16° begin van Groot-Reigarsvliet, d. w. z. op het verbindingspunt van Kalverkeedijk en Bloeloozendijk. Daarmede is de plaats van deze sluis zeer nauwkeurig bepaald.

Sporen van de Kwintinssluis zijn thans niet meer overgebleven. Bovenstaande teksten schijnen er op te wijzen dat in de 17° eeuw ook alleen nog de naam bestond. Zij is buiten dienst getreden toen de jongere dijkensels werden aangelegd (o. m. Gravejansdijk, zie verder). Reeds vóór den helft der 16° eeuw werd de Kalverkeedijk geplaneerd. Dat weten wij omdat hij op de Kaart van Pourbus als dijk niet meer aangeduid is, wel als een weg (*Zomerweg*). Wij denken dat de overblijfsels van de Kwintinssluis opgeruimd werden toen de Kalverkeedijk geplaneerd werd.

Over den datum van haar ontstaan kunnen wij alleen gissingen geven. Het oude dijkensels (Kalverkeedijk en Bloeloozendijk) bestond reeds in de 12° eeuw. Dus ook Kwintinssluis en het gekanaliseerde Oude Zwijn.

*
* *

Op de plaats van Kwintinssluis, aan den buitenkant der dijken, liepen er twee natuurlijke waterlopen in het Oude Zwijn. Op den linkeroever een kringelende kreek, thans scheidingswatergang tusschen het 15° en het 16° begin van Groot-Reigarsvliet en zuidwestelijke

(1) *Omm. Westk.* 1674, f° 40.

grens van den Brugschen Bilk. Deze kreek wordt in *Omm. Westk.* 1674 overigens *het Swin* geheeten. De Kalverkeedijk lag juist achter deze kreek. Op den rechteroever een ader, voormalige kreek, die thans op de stafkaarten verkeerdelijk *Roomsvliet* geheeten wordt, maar waarvan de eigenlijke naam *Loonsvliet* is (1).

*
* *

Een paar eeuwen na het aanleggen van Kalverkeedijk en Bloeloozendijk, misschien rond 1150, werden op het schorrenland twee groote inpolderingen gedaan, die voor de verdere ontwikkeling der streek van de grootste beteekenis geweest zijn.

Dit geschiedde door het aanleggen van twee dijken: den *Keuveldijk* aan de linkerzijde en den *Greveningedijk* aan de rechterzijde van de breede, nog niet ingedijkte kreek waarin het Oude Zwijn bij de Kwintinslus uitmondde. Aldus werden de *Keuvelpolder* en den *Greveningepolder* ingewonnen. In dezen laatsten ontstond weldra een nieuwe parochie: Sint Anna ter Muiden (d. w. z. Sint Anna op de Monding), die reeds in het begin der 13^e eeuw vermeld wordt (*Mude*). De *Greveningepolder* ontleent zijn naam aan een plaats *Greveninge*, die reeds in de 9^e eeuw vermeld wordt (2).

Welke betrekking van migratie bestaat er tusschen dit *Greveninge* in pago *Rodanensi* en het *Greveninge* of *Grevelingen* (*Graveninga* in de 11^e eeuw) in Fransch-Vlaanderen?

De *Keuvelpolder* werd ingewonnen door het aanleggen van den *Keuveldijk* of *Meunikedijk* door de

(1) *Omm. Westk.* 1674: 14^e Begin *Greveninge*: ...een adere die men naempt *den loonsvliet* ande suutsyde ende ant westeynde (f. 209).

(2) Volgende teksten ontleenen wij aan DE FLOU: in pago *Rodanensi* in loco qui dicitur *Greveningas* (811-870); in pago *Rodanensi* in loco dicitur *Greveninge* pratum qui potest alere berbices XXX (11^e eeuw). K. DE FLOU, *Woordenboek*, IV, 913 (*Rodanensis* is afgeleid van *Rodenburg* = *Aardenburg*).

Benedictijnermonniken van Vaucelles in Frankrijk (1). De Meunikendijk vormt het gescheid der wateringen van Valkarsgote en Groot-Reigarsvliet.

Langs de twee oevers der breede uitmondingskreek van het Oude Zwijn keerden de twee dijken, Meunikendijk en Greveningedijk, inwaarts om spits bij de Kwintenssluis naar elkaar toe te loopen. Van dezen scherpen hoek tusschen de twee dijken is thans volstrekt niets meer te bespeuren. De Kaart van Pourbus is de eenige oorkonde, die ons dit scherp toeloopende dijkensstelsel zien laat. Alhoewel deze toestand moeilijk met de huidige topographie kan in overeenstemming gebracht worden en ook nergens in de ommeloopers vermeld wordt, kunnen wij onmogelijk zijn vroeger bestaan betwisten wegens de groote betrouwbaarheid en betrekkelijk groote maatkundige nauwkeurigheid dezer kaarte van Pourbus. Het is eenvoudig niet aan te nemen dat Pourbus zich op dit hoogst belangrijk punt vergist zou hebben, zooveel te meer daar hij op deze plaats de afstanden correct opgeeft — zooals wij hebben nagegaan — en dus ter plaatse moet geweest zijn.

Dit scherp toeloopend dijkensstelsel wijst in elk geval op een inpoldering op beide oevers van het Oude Zwijn. Het is nochtans zeer eigenaardig dat ten tijde van Pourbus het Oude Zwijn niet tusschen de spits toeloopende dijken liep, zooals wij natuurlijkerwijze zouden verwachten, maar wel achter den linker oeverdijk bleef loopen om zich pas op de hoogte van de huidige Schapenbrug in den zeearm te werpen.

Deze plaats waar het Oude Zwijn dóór den dijk loopt ligt niet ter hoogte van de hofstede ten Palinghuize in den oostelijken hoek van het eerste begin van Groot-Reigarsvliet naar de meening van DE SMET (2).

(1) J. DE LANGHE, *Keuvelhofsteden te Knoke en Westkapelle*. — B. 1934, blz. 211; J. OPDEDRINCK, *Knoke. Histoire et Souvenirs*. Knoke, 1918, blz. 15.

(2) *O. c.*, 1933, blz. 1045.

Deze meening wordt tegengesproken door de kaart van Pourbus zelf. Een nauwkeurige vergelijking van deze kaart met de huidige topographie bewijst haar maatkundige nauwkeurigheid voor wat de gansche monding van het Oude Zwijn betreft. Volgens haar is de afstand tusschen Kwintinssluis en den doorsteek van het Oude Zwijn dóór den oeverdijk nagenoeg 250 m., d. w. z. *de afstand tusschen den Bloeloozendijk en de Schapenbrug. Daaruit besluiten wij dat het Oude Zwijn in den zeearm liep ter hoogte van de Schapenbrug, en niet ter hoogte van de Palingstede (= Hofstede ten Palinghuize).* Op deze plaats moet de tweede sluis van Reigarsvliet gelegen hebben. De oude sluis in den oostelijken hoek van het eerste begin van Groot-Reigarsvliet heeft met het eigenlijke Oude Zwijn niets te maken. Het vraagstuk van deze sluizen zullen wij verder behandelen.

De oorspronkelijke Schapenbrug, waarover het hier gaat, is de brug, *die den Zomerweg met den Greveningedijk verbond.* De Zomerweg verliet den Kalverkeedijk aan den noordelijken hoek van het 16° begin van Groot-Reigarsvliet, liep dwars dóór het 15° begin en vervoegde bij middel van de Schapenbrug den Greveningedijk langs denwelken Sint Anna ter Muiden en Sluis konden bereikt worden. Door het aanleggen van de Kalsijde naar het Hazegras (1785) en deze naar Sluis werd deze topographie gansch veranderd. De oorspronkelijke Schapenbrug verdween en werd vervangen door een nieuwe Schapenbrug op de plaats waar de Sluissche kalsijde over het Oude Zwijn loopt. *Deze nieuwe Schapenbrug ligt 25 m. beneden, d. w. z. stroomafwaarts van de oude Schapenbrug,* in tegenstelling met de meening van De Smet volgens dewelke deze vroegere Schapenbrug een 80 tal meter *beneden* de huidige Schapenbrug zou liggen. Voor deze laatste stelling is er geen enkel argument te vinden. DE SMET schrijft in voetnota: "Die ver-

takking van den Zomer wech of Kalverkeedijk is niets anders dan de vertakking die wij op de kaart van Drubbele van 1838 (1) langs het 15° begin van Gr. Reigarsvliet zien gaan tot aan het vroeger Schapenbrug" (2). Wat hier voor een vertakking van den Zomerweg genomen wordt is niets anders dan het stuk van de Hazegraskalsijde tusschen het punt waar zij de Sluissche kalsijde verlaat en het punt waar zij het Oude Zwijn bereikt. De kaart van Drubbele stelt de Hazegraskalsijde zoodanig voor alsof zij een doorlopende voortzetting van den Zomerweg-Kalverkeedijk zou zijn, hetgeen totaal onjuist is. De Kaart Kalv. 1788 plaatst de Schapenbrug zeer duidelijk op een 25 m. *boven*, d. w. z. stroomopwaarts van de plaats waar de Sluissche kalsijde over het kanaal loopt.

* * *

Vooraleer deze studie voort te zetten is het noodig kennis te maken met een benaming, die in de oorkonden gedurig weerkeert, nam. *het Nieuwe Land*.

De ingepolderde bedding der monding van het Oude Zwijn (de laatste inpoldering geschiedde in het begin der 15° eeuw door het aanleggen van den Gravejansdijk — zie verder) werd *Nieuweland*, d. w. z. nieuw ingepolderd land, genaamd. De oeverdijken heeten daarom zeer eenvoudig *dijken van 't Nieuweland*. Deze dijken zijn natuurlijk niet ineens aangelegd geweest maar behooren tot de verschillende dijkenselsels waardoor op verschillende tijden de polders der streek zijn ingewonnen geweest.

Het Nieuweland, dus de ingepolderde bedding van den voormaligen zeearm, is thans het 26° begin der watering van Greveninge.

* * *

(1) Kaart van Eiensluis en Groot-Reigarsvliet door P. Drubbele, 1838.

(2) *O. c.*, 1933, blz. 1048.

In de oorkonden der 14e en 15e eeuw wordt er over een *nieuwe sluis te Reigersvliet*, alsook over *de twee sluizen op het oude Zwijn* gesproken (1).

Wij hebben dus te doen met twee sluizen: *een oude en een nieuwe sluis op het oude Zwijn te Reigersvliet*.

Waar lagen deze twee sluizen?

Wij zijn het ééns met DE SMET om de oude sluis met de Kwintinssluis te identificeren.

Voor wat de tweede sluis betreft is het logisch haar te plaatsen op het punt waar het Oude Zwijn in het Nieuweland loopt — punt waarvan wij de ligging boven hebben gevonden. Wij kunnen dus niet met DE SMET deze tweede, nieuwe sluis identificeren met een andere sluis, die door de ommeloopers in den oostelijken hoek van het eerste begin van Groot-Reigersvliet aangeduid wordt, op een plaats dus die 270 m. van de tweede sluis van Reigersvliet (ter hoogte van de voormalige Schapenbrug) verwijderd is. Het vraagstuk van deze andere sluis zullen wij verder behandelen.

BESLUIT:

Het Nieuweland, ingepolderde monding van het Oude Zwijn, liep op een spits toppunt uit. De linkerdiijk van dit toppunt behoorde tot het dijkensstelsel van den Keuvelpolder, de rechterdiijk tot het dijkensstelsel van den Greveningepolder. Het Oude Zwijn stak door den Kalverkeedijk-Bloeloozendijk niet rechtstreeks in den top van het Nieuweland maar bleef over een afstand van 250 m. achter den linkeroeverdiijk om pas ter hoogte van de Schapenbrug in het Nieuweland te loopen. Op elk der doorsteken dóór de dijken lag er een sluis:

(1) *Omm. Reig. 1447*: ...tusschen den tweem andren sluusen van Reghersvliete.

... ende lopt allomme tusschen den Ouden Zwene da comt van beder ouden sluusen allomme.

Stadsrekening Brugge 1332-33: Janne Walkiere te ere nieuwer sluis boef die ghemaect was te Reinghersvliete. enz. — Zie DE SMET, *o. c.*, 1933, blz. 1044-1045.

de oudste op den doorsteek Kalverkeedijk-Bloeloozendijk (Kwintinssluis), de jongere op den doorsteek van den linkeroeverdijk (linkerdijk van het Nieuweland).

*
* *

Bovenstaande besluit geeft den topographischen toestand in de 14^e eeuw. Maar het is klaar dat deze toestand niet oorspronkelijk kan geweest zijn. Het Nieuweland loopt spits uit, hetgeen alleen te verklaren is door aan te nemen dat oorspronkelijk het Oude Zwijn op het toppunt in het Nieuweland liep. Anders is het *ingedijkte* toppunt volkomen onbegrijpelijk. Het stuk van het Oude Zwijn tusschen de twee sluizen behoort dus niet tot de oorspronkelijke bedding maar is later gegraven achter den dijk van het Nieuweland. Met welke bedoeling?

De eenige logische verklaring, die wij kunnen uitdenken, is *dat dit 250 m. lang stuk tusschen de twee sluizen gegraven werd om dienst te doen als sas*. Het onderzoek van de historische mogelijkheid van deze stelling moeten wij aan anderen overlaten.

*
* *

Van dezen vroegeren toestand is er op het huidig oogenblik niets meer overgebleven. In den Spaanschen tijd werd de benedenloop van het Oude Zwijn gekanaliseerd en rechtgetrokken. Het oorspronkelijke toppunt van het Nieuweland, dat de kaart van Pourbus ons heeft aangetoond, heeft zelfs op de kadastrale kaart niet de minste sporen achtergelaten, hetgeen nochtans n andere dergelijke gevallen meestal niet het geval is.

*
* *

De sluis in den oostelijken hoek van het eerste begin van Groot-Reigarsvliet.

De Meuniken- of Keuveldijk vervoegde den dijk van het Nieuweland op de plaats waar nu de hofstede ten Palinghuize of Palingstede ligt, in het gescheid van het

eerste begin van Groot-Reigarsvliet en het eerste begin van Valkarsgote. De Meunikendijk was op deze plaats reeds in de 16^e eeuw geplaneerd aangezien hij op de kaart van Pourbus niet meer geteekend is.

Het eerste begin der watering van Groot-Reigarsvliet wordt in 1567-1577 als volgt beschreven :

“Beghinnende in de prochie van Waescappelle noordt oost van der kercke ende an de noortsyde daer wylendt de *Oude Sluuse* lach, nu zynde den Brusschen bilck, ter hofstede daer Heijndrijck Aertsin up wuendt toebehoorende Joncheer Chaerles filius Philips de Beer, heere van Meulebeke ende is ghenaeemt de hofstede ten Paliynchuisse, liggende in 't gescheet van dese waterynghe ende de waterynghe van Valckaersgote” (1).

De *Omm. Westk. 1674* situeert ditzelfde begin als volgt: “... in den houck vandaer wylen doude sluuse lach ende tgescheet vanden beghinne van valcaersgote eene cromme houckende platse mette voors^o hof^o ten palynckhuyse ten suutoosthoucke daer op staende... str. metten suutoosth^o an wylen toude zwin jegens den brugschen bilck.” (2). Uit deze teksten kunnen wij besluiten dat er een sluis gelegen heeft in den hoek van dit eerste begin van Groot-Reigarsvliet gevormd door den voormaligen Meunikendijk (gescheed van Groot-Reigarsvliet en Valkarsgote) en den dijk van het Nieuweland. Wij hebben hooger gezien dat deze sluis niet kan geïdentificeerd worden met de tweede sluis op het Oude Zwijn. Deze oude sluis bij de Palingstede kan voor niets anders gediend hebben dan om een gedeelte van het links liggende polderland af te wateren evenals de hooger vermelde sluis op het Kromwater. Het was dus geen eersterangsche sluis op het eigenlijke Oude Zwijn, maar een tweederangsche sluis op een afwateringswatergang, die op deze plaats in

(1) *Omm. Reig. 1567-77.*

(2) *Omm. Westk. 1674, f° 1.*

de kreek van het Oude Zwijn uitloosde. Achter den Meunikendijk lag er een thans gedeeltelijk nog bestaande watergang, dienende voor de afwatering van den Keuvelpolder. Thans wordt deze watergang *Droogenbroodgeleed* genaamd. Hij werd waarschijnlijk gegraven terzelfdertijd als het opwerpen van den Meunikendijk en liep waarschijnlijk bij de huidige Palingstede in het Nieuweland door de vermelde sluis. Toen de Meunikendijk afgevoerd werd (in de 15^e eeuw) werd deze watergang van af den N. W. hoek van het eerste begin afgeleid, loopende op het gescheid van het eerste en tweede begin, naar het boven vernoemde kringelende Zwijn, dat bij Kwintinssluis in het Oude Zwijn loost. Het gedeelte op de scheiding van het eerste begin van Gr. Reig. en het eerste begin van Valkarsgote werd gedempt zoodanig dat ook de sluis overbodig werd. De Omm. Reig. 1567-77 spreekt reeds van *wijlen de oude sluis*, d. w. z. dat de sluis toen reeds niet meer bestond.

De Kaart Kalv. 1788 geeft een kanaaltje dat de plaats van deze voormalige sluis verbindt met de kringelende kreek in het Nieuweland, die wijlen het kanaal van Brugge was (zie verder). De overblijfsels van dit kanaaltje zijn thans nog niet volledig verdwenen. Wij hebben het op onze kaart aangebracht samen met de overblijfsels van een eindje dijk, dat langs dit kanaaltje in het Nieuweland ligt. Dit stukje dijk is thans amper nog te bespeuren. Het wordt door de Kaart Kalv. 1788 niet opgegeven maar wel door de Kaart van Pourbus. Wij kunnen niet vermoeden wat zijn functie geweest is.

*
*
*

Keeren wij terug tot de inpolderingen op de beide oevers van den zeearm.

Op den linkeroever werden opvolgendelijk volgende dijken aangelegd:

de dijk jegens Butspolder ;

de dijk jegens *Vagevierspolder* waardoor *Butspolder* werd ingepolderd ;

de dijken rond *Vagevierspolder* (*Gravejansdijk* of *Zeedijk* en laatste stuk van den dijk van het *Nieuweland*).

Op den rechteroever :

de dijk van *Baespolder*, waardoor *Baespolder* werd ingewonnen ;

de dijk jegens den *Noordpolder* waardoor *Klein-Reigarsvlietpolder* werd ingewonnen ;

de *Zeedijk* waardoor de *Noordpolder* werd ingepolderd.

Laten wij een woordje zeggen over deze verschillende inpolderingen.

Door de monniken van de *Groote Keuvele* op *Knokke* werd de dijk aangelegd, die in de ommeloopers *Dijk jegens Butspolder* en thans *Ouden Dijk* (thans geplaneerd) genaamd wordt. In den nieuwen polder werd een groote hofstede ogericht, leen van de *Groote Keuvele*, en derhalve *Kleine Keuvele* genaamd (1). Deze dijk jegens *Butspolder* begint aan den dijk van 't *Nieuweland*, dweerscht den jongeren *Isabellevaart* (aangelegd in 1654), loopt voorbij de *Kleine Keuvele*, dan verder op het grondgebied van *Knokke* in 't gescheid van het 3° en 7° begin der wateringe van *Valkarsgote* tot aan den *Gravejansdijk* of voormaligen *Zeedijk*.

Het gedeelte van den dijk van 't *Nieuweland* tusschen de *Palingstede* en den dijk jegens *Butspolder* is zeer krom en kringelend, zooals het op onze kaart te zien is. De grootste bocht omsluit een groote weide, die wegens haar vorm door het volk *Halve Mane* genaamd wordt. Op onze kaart zien wij een halvekringvormig uitspring-sel van den dijk in 't *Nieuweland* den z. g. *Hauweelput* omsluitend (deze benaming vinden wij op *Croquis Isab. Sluis en Kaart Kalv. 1788*). Deze *Hauweelput* herinnert blijkbaar aan een vroegere dijkbraak.

(1) J. DE LANGHE, *Keuvelhofsteden te Knokke en Westkapelle*. — B. 1934, blz. 211.

Butspolder werd ingepolderd door het aanleggen van den *Dijk jegens Vagevierspolder*. Deze laatste polder, liggende buiten wateringe en zijnde dus van betrekkelijk jongen datum (begin der 15^e eeuw), ontstond toen de Zeedijk of Gravejansdijk en de dijk van 't Nieuweland doorgetrokken werden om elkaar bij het hof ten Wittenhuuze jegens 't Hazegras te vervoegen. Deze hofstede ten Wittenhuuze, ook Vijfhuuze en Wittenberge genaamd, ontstond in den hoek van deze twee dijken. Nadere bijzonderheden over deze polders behooren niet tot dit onderwerp.

De linkerdijk van 't Nieuweland is thans tusschen den Butspolderdijk (Ouden Dijk) en den Zeedijk volledig afgevoerd. Tusschen de Palingstede en den Butspolderdijk is hij nog goed bewaard.

Op den rechteroever zien wij eveneens verschillende polders tot stand komen.

Baespolder omvat gansch het 27^e begin van Greveninge, en is van het 16^e en het 28^e gescheiden door de thans verdonkerde *Baesdaeve*, waarschijnlijk een voormaligen dijk, loopende van den Greveningedijk naar den dijk van 't Nieuweland. Door den dijk jegens den Noordpolder kwam de *Polder van Klein-Reigarsvliet* tot stand. Deze polder omvat het 16^e, 17^e, 28^e, 29^e, 32^e, 33^e, 34^e en 36^e begin der watering van Greveninge. Hij werd waarschijnlijk aangelegd op het einde der 13^e eeuw door de Heerlijkheid van Groot-Reigarsvliet. De groote hofstede, Klein-Reigarsvliet genaamd (kadastrale ligging C 155), die den polder van Klein-Reigarsvliet uitbaatte, was leen van Groot-Reigarsvliet.

De dijk jegens den Noordpolder werd waarschijnlijk door de Spanjaarden volledig afgevoerd. Hij ligt in Greveningewatering, tusschen het 29^e, 32^e en 34^e begin eenerzijds in Klein-Reigarsvlietpolder, en het 30^e, 31^e en 35^e begin anderzijds. Wij vinden dezen dijk nog op de kaart van Pourbus.

De *Groote Geule van Reigarsvliet* was een breede kreek in den Klein-Reigarsvlietpolder. Zij liep door den dijk jegens den Noordpolder op de scheiding van het 29° en 32° begin van Greveninge en zou later dienst doen als belangrijke waterweg naar het Isabellafort en naar de zee.

De *Kleine Geule van Reigarsvliet* mogen wij met voorgaande niet verwarren. In *Omm. Westk. 1674* wordt het 28° begin van Greveninge als volgt beschreven :

" ... een adere ende een deel vande cleene guele comende wtte groote guele van reygarsvl. ende den dyck van tnieuwe lant alle seere crom ende drayende ande noorts° ".

Deze Kleine Geule van Reigarsvliet was een kreek tusschen den zeearm in 't Nieuweland en de Groote Geule van Reigarsvliet. Het Jezuietevaardeken werd door de Spanjaarden in haar bedding gegraven. Op de plaats waar deze Kleine Geule dóór den dijk van 't Nieuweland liep is er waarschijnlijk een sluis geweest, alhoewel wij haar nergens vermeld hebben gevonden. Het vraagstuk van deze geulen van Reigarsvliet zullen wij in een andere studie behandelen.

De *Noordpolder* (14° eeuw) ontstond door het aanleggen van den *Zeedijk* en het stuk van den dijk van 't Nieuweland tusschen dit Nieuweland en den Noordpolder.

Van den rechterdijk van het Nieuweland bestaat thans enkel nog het gedeelte langs Baespolder. Het overige is volledig verdwenen. De herinnering blijft bestaan op den volksmond in den naam *Krommendijk*, d. w. z. het land tusschen de kreek in 't Nieuweland en den rechterdijk van 't Nieuweland tusschen den Isabellavaart en den Zeedijk.

*
*
*

Tot dan toe bleef de zeearm, monding van het Oude Zwijn, open aan de zee. In de oudere oorkonden wordt hij *Haven van Reigarsvliet* (1) genaamd. Kort na het

(1) A. DE SMET, o. c., 1933, blz. 1050.

winnen van den Vagevierspolder en den Noordpolder werd ook de zeearm voor goed afgesloten van de kreken in de Hazegrasschorren, dus van de zee, door een verbindingsdijk tusschen de twee zeedijken. Deze afsluiting geschiedde in den loop der 15^e eeuw. Zooals wij zagen werd het nieuw ingepolderd land *Nieuwland* genaamd. Het omvat het 26^e begin van Greveninge, dat in *Omm. Grev. 1602* als volgt beschreven staat.

“XXVIe beghin. Tnieulandt. Beginnende inde prochie van waescap^e oost noortoost vande k^e int nieulandt ten suuth^e van den bruchschen bilcq tusschen tghescheet van de wateringhe van valckaertsgote ende reygarsvliet ande noortsijde paes polder (1) ende cleen reygarsvliet ande suutsyde streckende alsoo noortoostw^t totten seediick ten witten huuse ant hasegars”.

* * *

De Kreek in het Nieuweland.

Het weiland tusschen de krinkelende kreek in 't Nieuweland en den linkerdijk van dit Nieuweland wordt in *Omm. Westk. 1674* als volgt beschreven :

“Mhr maerten de croy een lange cromme platse metten dyck ande noortwestsyde hier toeganghe jegens tghescheet van reygarsvl. ende valcaersgote ende mette suutoostsyde seere crom ende drayende jegens dadere int nieuwelant dat wylen tcanael van Brugge was”...

Omm. Grev. 1602 : “... de adere int nieulandt dat wylent tcanael von br. was.”

Kaart Kalv. 1788 : “verdonckerde adere wylent het canaal van Brugghe.”

De krinkelende kreek is dus het overschot van den voormaligen verbindingsweg tusschen Brugge en de zee. Haar gedeelte tusschen de Kleine Geule van Reigarsvliet en den Zeedijk is thans nog bewaerd onder vorm van een gewonen watergang, die veel smaller is dan

(1) Paes polder = Baespolder.

de vroegere kreek. Sedert de afsluiting van het Nieuweland door den *Zeedijk* dient deze watergang alleen nog voor de afwatering van het benedendeel van 't Nieuweland naar de Kleine Geule van Reigarsvliet (thans Isabella- en Jezuietevaart). De watergang scheidt dit deel van 't Nieuweland in twee deelen : het linkerdeel van oudsher de *Jeffrouwe*, en het rechterdeel *Krommendijk* (zie boven) genaamd. Beide namen bestaan nog op den volksmond. *Omm. Westk. 1674* : " d'ijffrauwe, een lange cromme draijende platse... jegens d'adere int nieuwelant. "

De naam *Jeffrouwe* wordt gegeven aan krinkelende, draaiende stukken land.

De naam *Krommendijk* is ontleend aan den dijk van 't Nieuweland.

Plan Haz. 1784 : " digue tortueuse. "

Omm. Westk. 1674 heet het 29° begin van Greveninge *Crommendijkhoek*.

Het gedeelte van de kreek tusschen de Schaabbrugge en de Kleine Geule van Reigarsvliet is moeilijker terug te vinden omdat door het rechttrekken van het Oude Zwijn in den Spaanschen tijd (= *Legervaart*) de vroegere kreek bijna volledig verdonkerd werd. Haar sporen zijn nochtans in 't Nieuweland nog aanwezig. Wij hebben hun ligging zorgvuldig topografisch opgenomen. Bij middel van deze gegevens, van de aanduidingen der Kaart Kalv. 1788 en van de kadastrale plans hebben wij den krinkelenden loop der kreek nauwkeurig kunnen bepalen en op onze kaart aangebracht. In de groote bocht (Halve Maan) heeft de kreek zich verschillende keeren verplaatst. Haar vertakking is ook op de kaart van Pourbus te zien. De overeenstemming van deze bevindingen met de aanduidingen der kaart van Pourbus voor wat betreft de bochten der dijken, de krinkelingen van de kreek en de maat der afstanden is volkomen,

(1) K. DE FLOU, *Topon. Woord.*, Bd. XI, blz. 405.

hetgeen een afdoende bewijs is voor de nauwgezetheid en volstrekte betrouwbaarheid van dit in alle opzichten merkwaardigste document der behandelde streek.

* * *

Na de volledige afsluiting van het Nieuweland bij het Hazegras geschiedde de verbinding met de zee langs de Kleine en Grootte Geule van Reigarsvliet. Reeds in 1480 stond deze nieuwe weg open.

Omm. Grev. 1602 : 30 beg. : "... suutw^t tot ande groote guele van reijgarsvliet bijt gat van mijn h^o van Ravestein duergesteken 1480."

Idem : "bij deurgesteken vanden seedyck by myn heere van Ravesteyn ghedaen int jaer 1480 ten tyde van Roomschen Conynck Maximilianus."

Werd ook in ditzelfde jaar de afsluitdijk bij 't Hazegras aangelegd zoodanig dat het noodig werd de Grootte Geule van Reigarsvliet opnieuw in verbinding te stellen met de zee, dus den Zeedijk door te steken? Het is immers waarschijnlijk dat door het aanleggen van den Zeedijk deze Geule volkomen van de zee was afgesloten geweest. Het is dan ook noodig geweest op dezen nieuwen doorsteek een sluis te bouwen. Deze nieuwe waterweg werd door de Spanjaarden grondig verbeterd en gekanaliseerd. Het Oude Zwijn werd rechtgetrokken van af de Kwintinssluis tot aan de Kleine Geule van Reigarsvliet. Het onderzoek van deze werken, die in de 17^e eeuw uitgevoerd werden, behoort niet tot het bestek van deze studie.

J. DE LANGHE.
